

Словська Ірина Євгенівна,
професор кафедри конституційного
права та галузевих дисциплін
Національного університету водного
господарства і природокористування,
доктор юридичних наук, доцент

ПРОТИДІЯ БУЛІНГУ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПРАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ

Українська держава повсякденно декларує піклування про дітей. Була прийнята низка нормативних актів про запровадження допомоги вказаній категорії осіб, надання їм пільг та переваг як учасникам освітнього, трудового тощо процесу, соціального забезпечення.

З метою посилення гарантій 9 січня 2019 року набув чинності Закон України від 18 грудня 2019 року № 2657-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», який регламентує це поняття.

Булінг (*bullying*, від *анг. bully – хуліган, забіяка*) (**цькування**) – це діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. Таким пунктом було доповнено Закон України «Про освіту» [1, 2].

Відповідно, беручи до уваги наведене визначення, типовими ознаками булінгу (цькування) є:

- систематичність (повторюваність) діяння;
- наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності);
- дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

Людину, яку вибрали жертвою, намагаються принизити, залякати, ізолювати від інших різними способами, тому найпоширенішими видами булінгу є:

- **фізичний** (штовхання, підніжки, зачіпання, бійки, стусани, ляпаси, нанесення тілесних пошкоджень);
- **психологічний** (принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, міміка обличчя, поширення образливих чуток, ізоляція, ігнорування, погрози, жарти, маніпуляції, шантаж);
- **економічний** (крадіжки, пошкодження чи знищення одягу та інших особистих речей, вимагання грошей);
- **сексуальний** (принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська та образи сексуального характеру, зйомки у переодягальнях, поширення образливих чуток, сексуальні погрози, жарти);
- **кібербулінг** (приниження за допомогою мобільних телефонів, Інтернету, інших електронних пристроїв).

Варто пам'ятати, що не кожен конфлікт є булінгом. Цькування – це тривалі, повторювані дії, а одинична сутичка між учасниками таким не може вважатися. Наприклад, якщо друзі посварилися та побилися чи діти разом весело штовхалися, але одна із них впала і забилася – це не вважається булінгом. Проте, якщо однолітки на чолі з булером регулярно насміхалися, принижували або ховали та кидали речі дитини, штовхали, не вперше нецензурно обзивали та били, викладали в соцмережі непристойні чи відфотошоплені знімки дитини – це булінг [3].

При вирішенні питання про кваліфікацію ситуації з боулінгом важливо чітко розуміти права та обов'язки засновника та керівника закладу освіти, педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, здобувачів освіти та їхніх батьків. Тому були внесені відповідні доповнення до статей Закону «Про освіту», які визначають такий правовий статус. Зокрема, передбачено обов'язок засновника закладу освіти вживати заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг (цькування), стали його свідками або постраждали від булінгу.

Керівник закладу освіти має забезпечувати створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу (цькування), у тому числі:

- розглядати заяви про випадки булінгу (цькування) здобувачів освіти, їхніх батьків, законних представників, інших осіб та видавати рішення про проведення розслідування;
- забезпечувати виконання заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг, стали його свідками або постраждали від булінгу (цькування);

- повідомляти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України та службі у справах дітей про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти.

Передбачено також зобов'язання закладів освіти забезпечувати на своїх веб-сайтах відкритий доступ до правил поведінки здобувача освіти в закладі освіти, плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу, порядку подання та розгляду заяв (з дотриманням конфіденційності) про випадки булінгу від здобувачів освіти, їх батьків.

Як бачимо, затвердження подібних законодавчих змін покликане не лише гарантувати права дитини, але й дисциплінувати працівників закладів освіти, встановлюючи для них спеціальні правила поведінки.

Разом з тим, будемо відвертими, самі педагогічні працівники часто потребують захисту під час виконання трудових обов'язків. Отже, заслуговує на схвалення підхід законодавця до визначення суті антидискримінаційного до освітян освітнього процесу, що проявляється у:

- праві на захист під час освітнього процесу від будь-яких форм насильства та експлуатації, у тому числі булінгу (цькування), дискримінації за будь-якою ознакою, від пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю;

- обов'язку повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування) не лише стосовно здобувачів освіти, але й педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, свідком якого вони були особисто або інформацію про які отримали від інших осіб, вживати невідкладних заходів для припинення булінгу (цькування).

Правильно розуміючи, що кінцевий результат протидії булінгу залежить від проміжних ланок, цілісної системи внутрішніх і зовнішніх зв'язків між учасниками освітніх відносин, законодавець вносить зміни і доповнення до низки спеціальних законів – «Про дошкільну освіту» [4], «Про повну загальну середню освіту» [5], «Про позашкільну освіту» [6], «Про професійну (професійно-технічну) освіту» [7], «Про вищу освіту» [8]. Відправною позицією є не лише науково обгрунтоване визначення змісту, характеру і видів боулінгу, але й закріплення ролі різних суб'єктів освітнього процесу на досягнення поставлених завдань – запобігання шкоді здоров'ю. Нормативні акти комплексно регламентують діяльність об'єктів правового впливу в окресленій царині.

В сучасних умовах важливе практичне значення має запровадження юридичної відповідальності за булінг. Специфічні правовідносини між державою і правопорушником внаслідок державно-правового примусу, що характеризуються засудженням протиправного діяння і суб'єкта правопорушення, покладанням на останнього обов'язку перетерпіти позбавлення і несприятливі наслідки особистого, майнового, організаційного характеру за скоєне правопорушення [9, с. 11; 10, с. 23], сприятимуть дисциплінуванню сторін конфлікту та відновленню справедливості. Так, доповненою статтею 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено, що булінг (цькування), що вчиняється стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого, тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

Якщо цькування вчинене групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, то штраф становитиме від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин.

Також передбачено, що неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів поліції про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням до 20% заробітку [1].

Безперечно, що відповідальність у разі булінгу, вчиненого малолітньою або неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, покладають на батьків або осіб, які їх замінюють. Та дорослі повинні нести не лише юридичну відповідальність. Задля усунення ганебних явищ слід відверто розмовляти з дитиною про те, що відбувається, з'ясувати мотивацію її поведінки. Вкрай важливим є уважність до дитини, повага до її слів. Потрібно пояснити, що певні дії можуть бути визнані насильством, за вчинення якого настає відповідальність. Чітко і наполегливо варто попросити дитину припинити таку поведінку, але не погрожувати обмеженнями і покараннями. За потреби можна звернутися до шкільного психолога за консультаціями щодо поведінки дитини під час занять – агресивна

поведінка і прояви насильства можуть бути ознакою серйозних емоційних проблем [3].

Аналіз ефективності законодавства, освітнього процесу, системи закладів освіти можна проводити з позиції їх оптимальності. Обґрунтування поточного стану справ і можливих новацій автор пов'язує із якістю захисту прав та інтересів обох сторін – здобувачів освіти і педагогічних кадрів. Оцінка взаємозв'язків між ними розкриває необхідність посилення нормативних гарантій, моральних стимулів, економічних важелів зростання добробуту.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18 грудня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

2. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

3. Що таке боулінг, як його розпізнати та як діяти сторонам конфлікту? Консультація Міністерства юстиції в межах проекту «Я маю право». *Центральне регіональне управління Міністерства юстиції (м. Київ)*. URL: <https://kyivobljust.gov.ua/>

4. Закон України «Про дошкільну освіту» від 11 липня 2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

5. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

6. Закон України «Про позашкільну освіту» від 22 червня 2000 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

7. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» від 10 лютого 1998 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

8. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

9. Наливайко Л.Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики: дис...канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Київ, 2000. 180 с.

10. Майданник О.О. Конституційно-правова відповідальність: ознаки, підстави, суб'єкти. *Право України*. 2001. № 2. С. 21-23.

11. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>